

2012:43

Tomelilla Byagård

Antikvarisk medverkan, 2012

Helena Rosenberg

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2012:43

Tomelilla byagård

- tak och fasadarbeten

Antikvarisk medverkan, 2012
Tomelilla socken, 1130
Tomelilla kommun
Skåne län

Helena Rosenberg

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2012 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2012:43

Omslagsfoto: Boningshusets norra takfall med homejan vars stråtak lagts om.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

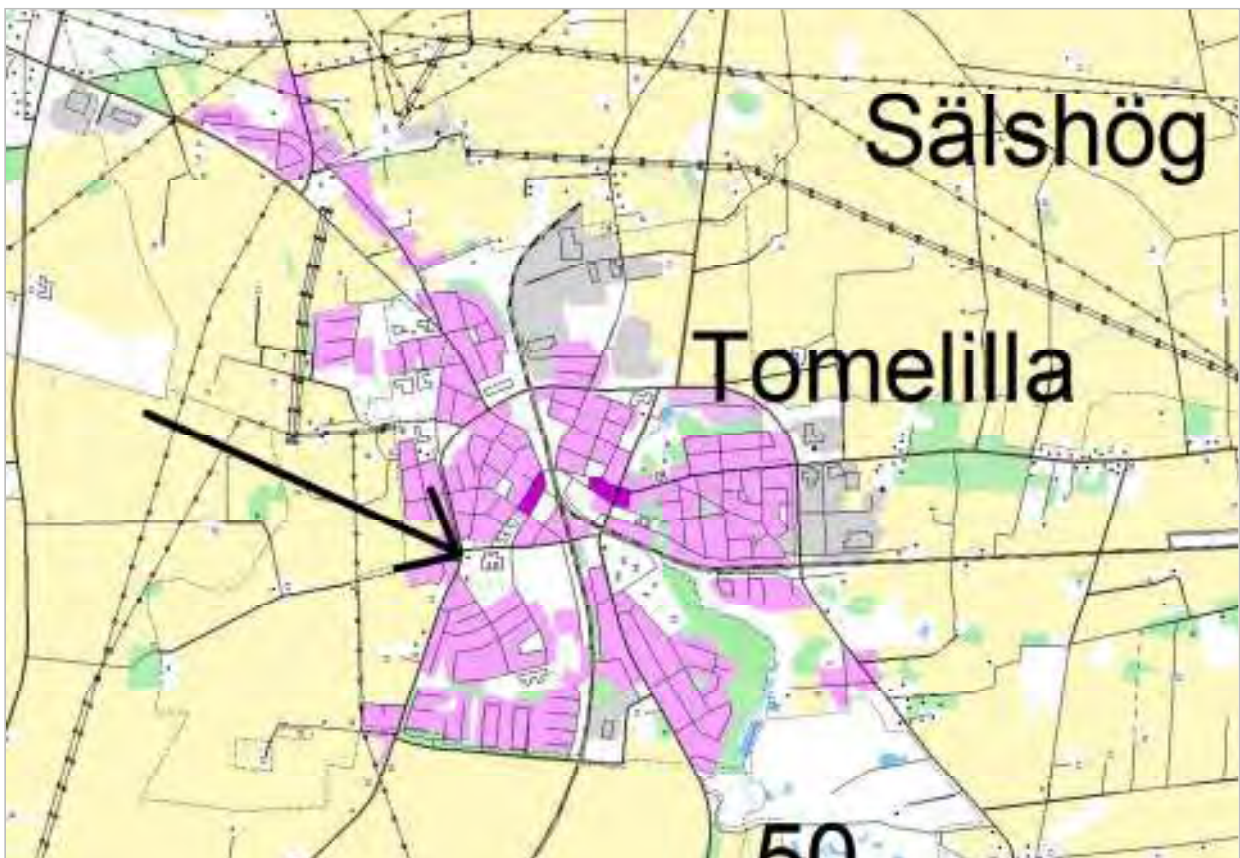
Tomelilla byagård - tak- och fasadarbeten 2012

Innehåll

Sammanfattning	5
Administrativa uppgifter	5
Utförda åtgärder	5
Restaurering av takstomme	5
Ny stråttäckning av tak	6
Fasadarbeten	8
Avvikelser från handlingarna	12
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	13
Iakttagelser under restaureringen	13
Övriga handlingar med relevans för arbetet	13

Karta över Skåne med Tomelilla kommun markerad och punkt för Tomelilla bygård

Översiktskarta där pilen markerar var Tomelilla bygård är belägen i Tomelilla tätort.

Sammanfattning

De restaureringsåtgärder som utförts 2012 är lagning av fasadens putsade ytor, korsvirkesfack, omläggning av stråtak och byte av sparre samt hanband. Orsakerna till fasadernas skick är att det delvis var en sträng vinter 2011. På det ställe där hela korsvirkets fack behövts klinas om handlar det främst om nedbryning under lång tid, men det dåliga skicket har ej varit synlig under ytans cementputs. De nu omlagda stråtaken var de som var i störst behov av omläggning och har lagts om i stin. En sparre och en hanbjälke har bytts ut eftersom de var rötskadade.

Administrativa uppgifter

Objekt	Tomelilla byagård
Socken	Tomelilla
Kommun	Tomelilla
Länsstyrelsens beslut	2012-03-28 (Dnr 434-19514-11)
Regionmuseets dnr	K.12.20-52-12
Byggherre/beställare	Föreningen Tomelilla Byagård
Entreprenör	HN Byggnadsvård, Sälshög Freed's stråtak, Rynge Snickare Enock Nilsson, Toarp
Antikvarisk medverkan	Regionmuseet genom Helena Rosenberg
Byggnadstid	Maj – augusti 2012
Slutbesiktning	2012-10-05

Utförda åtgärder

Restaurering av takstomme

Det sparrpar som satt ovanför entrén, mellan skorstenen och homejan hade rötskador i den sparre som satt under det norra takfallet. Även hanbandet som höll ihop sparrarna var angripet. Dessa båda delar byttes därför ut med material likt befintligt utförande. Den nya sparren av gran har först sågats med bandsåg, sedan bilats för hand när den var torr (med skånsk handbila av Olof Andersson, Timmerhaken, i Röstånga). Sparren sammanfogades sedan halvt i halvt med den ursprungliga friska sparren med en dymling som håller ihop delarna. Även hanbandet bilades men har nu en något grövre dimension än den förra, men som är likvärdig med ett hanband i södra längans östra del. Hanbandet har huggs ut i ändarna till hälften och fästs vid sparrarna med dymlingar. Tidigare satt hanbandet fast med handsmidd spik.

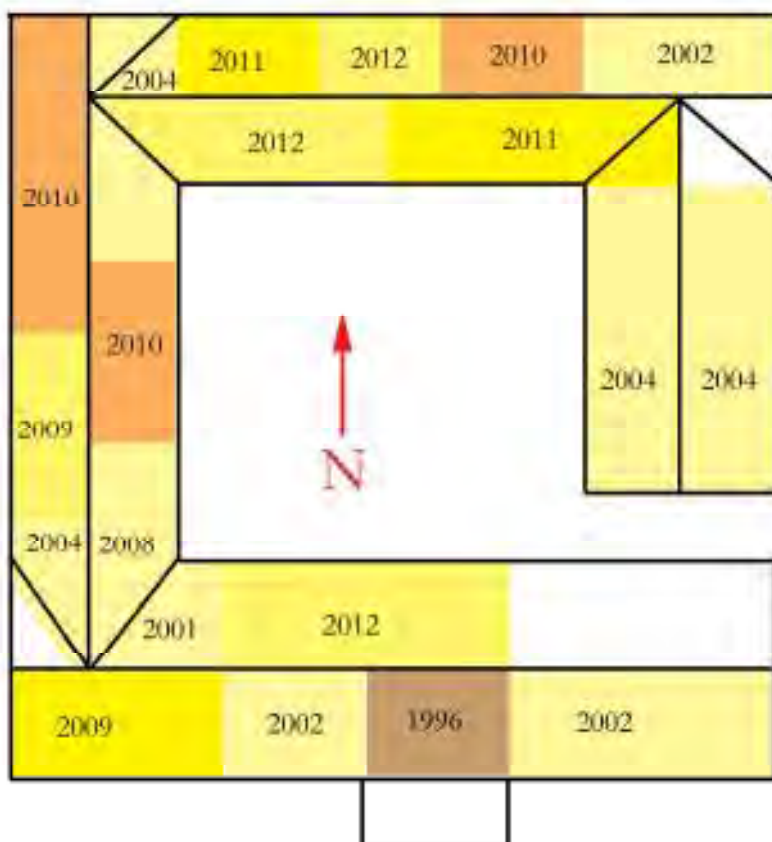
Sparrtaks konstruktion med stöttad rötskadad sparr.

Ny sparre och nytt banband sedd från andra hållet.

Ny stråttäckning av tak

De tre ställen som täckts med ny långhalm av råg under sommaren är följande. Ett på det norra takfallet på bostadslängan vilken inkluderar gårdens enda homeja. Ett på det södra takfallet på den norra längan ovanför logen och ett på samma längas norra takfall.

Figuren t.v. visar gångna års omlagda stråttak inkl. åtgärder gjorda 2012.

Ny ryggning har gjorts på den östra och norra längan med råghalm och de gamla ryggträna återlagts. Råghalmen till ryggningen är tröskad med en långarmströska och en löshalmspress har sedan använts vid komprimeringen.

Boningshusets södra takfall med homejan före arbetet.

Samma parti efter åtgärd med ny strätäckning.

Bredden på den nya täckning som gjorts på boningslängan löper över fyra sparrar och ytterligare någon meter i väster. Här har vidjor inte använts för att binda halmen vid läkterna utan rostfri ståltråd eftersom de är bättre lämpade för de sågade rafterna. Men också med motivationen att det inte syns eftersom undersidan av taket är mot en vind. Vid takfoten har man dock använt vidjor av pil eftersom de är synliga utifrån. De hasselkäppar som ligger till stöd för homejans halm har bara de käppar som var dåliga bytts ut. Till sammanfogningen av käpparna med homejans läkt har använts ogalvaniserad trådspik.

Partiet över porten mot innergården i omläggningens början.

Samma ställe efter omläggning av strätaket.

Det andra stiet som lades om var den västra delen av det södra takfallet, på den norra längan. Omfattningen av stiet är från rännaldalen i väster, ovanför den gång som leder in mot innergården och logen fram till porten in till logen, dvs. ungefär till mitten av innergårdens bredd. Eftersom logens takfall är synlig underifrån bands halmen fast med vidjor av pil mot rafterna.

Stiet på det norra takfallet mot trädgården.

Samma takfall omlagt, redan har strået mörknat något.

Det sti på det norra takfallet som lades om är också det ovanför logen men något mer centralt placerat ovanför fasaden. Det sträcker sig över tre sparrar. Även denna halm har bundits med vidjor runt läkten.

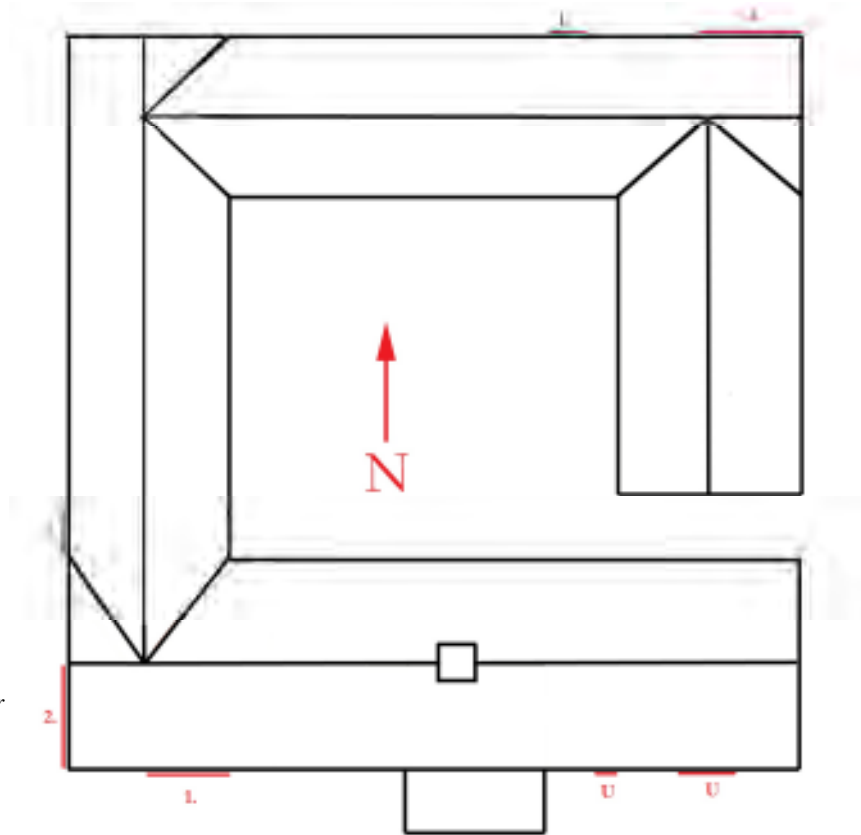
Fasadarbeten

De fasadarbeten som utförts under sommaren 2012 för bidrag från Länsstyrelsen (se figur nedan):

1. Ett nedre fack på södra fasaden i södra längan.
2. Två ställen i västra fasaden
3. Ett övre fack mer centralt på västra fasaden. Det övre facket på norra fasadens mot hörnet i öster.
4. Ett nedre facket inne på gården bredvid entrén till bostadslängan i söder som vetter mot norr.

Sedvanligt underhåll utan bidrag har även gjorts på bostadslängans södra fasad mot öster på två ställen samt på ett ställe på den norra fasaden i norra längan. Underhållet har gjorts av samma hantverkare och med lika material och metod som för de delar föreningen fått bidrag till, se figur.

På de ställen det behövt fyllas på med lera har en så likvärdig lera som den ursprungliga tagits fram, en halvmager och gulaktig lera. Det skikt som är mot ytan innehåller mer halm och grus som armering. Leran har sedan vittats, dvs målats med kalkmjölk (våtsläckt luftkalk ca 1/5 kalk och vatten) i 5 – 6 lager tills ytan blivit vit och fått en äggskalsaktig yta.

Figuren t.h. visar var åtgärderna på fasaden är gjorda. U:et står för underhåll.

Boningshusets sydfasad före lagning

Samma ställe efter lagning av lerklinat fack

Lagningen på södra fasaden gällde det fack som kommer efter hörnfacket (1). Här handlade det om att kalkcementputsen som hade lossnat liksom en del av leran så att käpparna och flätorna blivit synliga. All kalkcement har avlägsnats, lera har fyllts på, ytan täckts av lerbruk och alltsammans har vittats.

Västra fasaden, hörnet mot söder före lagning..

Samma ställe efter lagning av lerklädat fack.

Södra längans västra gavel, vilket även är en del av den västra fasaden, hade den mest omfattande skadan (2). Rummet innanför har använts som hackelsehus. I det nedre facket mot hörnet har leran bokstavligen sköljts bort från armeringen av käppar och flätning innanför kalkcementputsen. På vissa ställen hade käpparna och flätningen fastnat i kalkcementbruket. Stagarna/käpparna i klinefacken har stått direkt på grundstenarna och var vad hantverkaren först trodde antingen av bok eller alm. Att man har använt bok i byagården finns dokumenterat medan alplanteringar har funnits på slätten kring byagården. Stagarna har spikats fast i löshulten. Flätningen mellan stagarna är gjord av råghalm. Hela facket gjordes nytt med nya stagar av al, halmflätningen av råg återskapades och ny lera har fyllts på. Ytan har sedan putsats med lerbruk och vittats. Valet av al gjordes eftersom en skriftlig källa, Åke Cambell, från 1927 omnämner att den tidigare ägaren av gården, Per Jönsson, uppgett detta i en intervju. Alkäpparna är tagna från Hörjelgården i Hörjel vid Vanstad. Gården drivs som före skiftet och där finns även en stubbskottsåker. Vid tillverkning av leran har gammal lersten använts och hackad halm har ersatt den som var nedbruten.

Smygen där bruket lossnat före lagning.

Samma ställe efter omputsning.

I vinkeln mellan södra och västra längan bildas en smyg vars vägg inte - likt de andra - är indelad i ett övre och undre fack (3). Det beror på att där tidigare funnits ett utedass med ingång från Lill-logan innanför. Dasset revs 1926 - 27 när den större renoveringen gjordes efter att gården köpts av föreningen. Väggen kan därför tidsbestämmas till dessa årtal och i hörnet har kalkcementbruket nu lossnat. Skadan åtgärdades genom att kc-bruk och kalkbruk avlägsnades, ytan putsades istället med lerbruk och vittades.

Ytputsens som släppt från underlaget.

Samma ställe efter omputsning.

På norra fasaden hade hela övre facket kalkputs lager lossnat från underlaget i hörnet mot väster (4). När detta knackades ner fann man en vittad yta under, därför behövdes inget lerbruk tillföras utan kalkavfärgades bara ovanpå den gamla ytan.

Den blottade lerstenen före åtgärd.

Samma ställe efter omputsning med lerputs.

På södra längans norra fasad, som vetter mot innergården, har putsen släppt från lerstenen som fyller nedre facket på höger sida om entrén till bostaden (5). Putsen bestod tidigare av kalkcementbruk men har nu ersatts av lerputs som sedan vittats.

Avvikelser från handlingarna

Vid det första byggmötet diskuterades om vidjor eller ståltråd skulle användas till att fästa halmen med mot rafterna. Det beslöts då att ståltråd kan användas där läkterna är sågade och vidjor där läkterna har rundade former. Vid avslutat arbete visade det sig dock att takläggarna använt ståltråd fäst vid en träskruv vilka skruvas fast i läkten och vars ståltråd man sedan tvinnar runt halmen och raften av hassel. Denna lösning togs aldrig upp på byggmötet och hade inte godkänts som ett antikvariskt riktigt alternativ. Endast ståltråd skulle ha hållit fast halmen vid läkterna genom att tvinnats ihop.

Den bredd på stiet som var tänkt att läggas om på södra längans norra takfall har kortats något. Stiet var tänkt att gå ända bort till början av gången men slutar nu istället efter entrédörren till bostadslängan.

Vid mosskanten t.v. ses en tvinnad ståltråd av grövre slag och t.h. ses den tunnare sortens ståltråd som sitter fast i en skruv vilken skruvas fast i raften och tvinnas runt hasselkäggen.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Utöver den avvikelser som omnämns i stycket ovan har de utförda åtgärderna utförts på ett ur antikvarisk synpunkt korrekt sätt gällande material och metod.

Iakttagelser under restaureringen

När den rötskadade sparren togs bort från sin infästning i lejden upptäcktes en del av vad som kan ha varit en avhasare, dvs. det som håller takskägget på plats. Den var fastsatt med en handsmidd spik. Eftersom sparren sitter alldeles intill homejan kan det vara ett tecken på att homejan tillkommit senare, dvs. att den inte fanns där vid uppförandet av det ursprungliga taket. En likadan avhasare finns kvar på andra sidan homejan. Snickaren har åter satt delen på ursprunglig plats.

Den förmodade delen från en avhasare på den gamla sparren.

Stället där delen av avhasaren var fäst på sparren intill homejan.

Övriga handlingar med relevans för arbetet

- 2012-10-14 Föreningen Tomelilla Byagårds ansökan om byggnadsvårdsbidrag.
- 2012-02-15 Remiss från Länsstyrelsen ang. ansökan till Regionmuseet
- 2012-03-09 Regionmuseets yttrande om ansökan till Länsstyrelsen
- 2012-03-28 Länsstyrelsens tillståndsbeslut (Dnr 432-7057-12)
- 2012-03-28 Länsstyrelsens bidragsbeslut (Dnr 434-19514-11)
- 2012-10-05 Slutbesiktningsprotokoll

Kristianstad 2012-12-04

Helena Rosenberg

Regionmuseets rapportserie 2012

Kulturmiljö

1. Ruveröds kvarn – restaurering av kvarnbostaden, Riseberga sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2011
2. Helsingborgs konserthus – fasadrenovering, byte av dörrar och fönster samt renovering av skärmtak, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng, 2011
3. Kulturhistorisk värdering, återlämnade gravvårdar i Kvistofta församling, dokumentation, Kerstin Börjesson, 2012
4. Norra Skrävlinge kyrkogård, vård- och underhållsplan, Norra Skrävlinge sn, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson, 2012
5. Bäckaskogs kloster, Renovering bar och reception, Kiaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
6. Norra Åsums kyrka – värme, ljud och ljus, Norra Åsums sn, AM, Jennie Björklund, 2011–2012
7. Nyvång – bland kolbodas och hagtorn, Björnekulla och Västra Broby sn, DK, Ingela Blomén, 2012
8. Norrvidinge kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Norrvidinge sn, VP, Jennie Björklund, Kerstin Börjesson, Anna Rabow, Åsa Jakobsson, 2012
9. Källs Nöbbelövs kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Källs Nöbbelöv sn, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson, 2012
10. Örnanäs 2011–2012, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
11. Stolen på Månses, Rekonstruktion av en stol, Vånga sn, PJ, Sven Vildegren, 2011
12. Agusastugan – diverse åtgärder, Andrarums sn, AM, Jennie Björklund, 2012
13. Eslövs station – ombyggnad för restaurang, Eslövs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011–2012
14. Vallkärra kyrka – renovering av fönster och portar, Vallkärra sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011
15. Hjårsås kyrka – Omläggning av plåttak, Hjårsås sn, AM, Jennie Björklund, 2012
16. Odarslövs kyrka – demontering och avyttring av fast inredning, AM, Kerstin Börjesson, 2011
17. Reslövs kyrka – inre renovering och ommålning, Reslöv sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011
18. Nämndemansgården på Ven, Sankt Ibb sn, AM, Anna Rabow, 2012
19. Skurups kyrka – utvändig renovering 2012, Skurups sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
20. Knislinge kyrka – utvändig renovering 2012, Knislinge sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
21. Norra kyrkogården i Lund, utvändig renovering av kapell 2011, Lunds socken, AM, Petter Jansson, 2012
22. Baptistkapellet i Oppmanna – putsarbeten, Oppmanna sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
23. Månstorps gavlar – skadeinventering, Västra Ingelstads sn, DK, Ingela Blomén, Kerstin Börjesson 2012
24. Jöns Jonsgården, Kattarp sn, AM, Anna Rabow, 2012
25. Örumshuset – nedmontering av skorsten, Hörup sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
26. Vittskövle slott 2011–2012, Vittskövle sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
27. Skarhults kyrka – utvändig renovering, Skarhults sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
28. Skånsk kalk – lokal kalk från Komsta kalkbrott och platsblandat bruk, PJ, Henrik Nilsson och Helena Rosenberg, 2012
29. Hustoftagården, Väsby sn, AM, Anna Rabow, 2012
30. Furumöllan, Degeberga sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
31. Bondrumsgården – diverser åtgärder, Fågeltofta sn, AM, Jennie Björklund, 2012
32. Borttagning av bänkar i Skurups kyrka, Skurups sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
33. Smedtorpet 2012, Hässleholms sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
34. Bräkne Hoby kyrka, Bräkne Hoby sn, AM, Åsa Eriksson Green 2012
35. Lillö Kungsgård – Nybyggnation av djurstall, Norra Åsums sn, AM, Jennie Björklund, 2011
36. Helsingborgs konserthus – rökgasfläktar och sprinklerinstallation, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng 2012
37. Ballingstorp & Per-Ols – diverse åtgärder, Kviinge sn, AM, Jennie Björklund, 2012
38. Ekonomibygnad i Hagestad – fasadarbeten, Löderups sn, AM, Jennie Björklund, 2012
39. Kviinge kyrka – invändig ombyggnad, Kviinge socken, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
40. Helsingborgs konserthus – renovering av väggar i foajén, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng 2012
41. Lövestads kyrka- nytt värmesystem och invändig renovering, Lövestads sn, AM, Petter Jansson 2011-12
42. Sövde kyrka – renovering av el och värme, Sövde socken, AM, Kerstin Börjesson 2012
43. Tomelilla Byagård – tak- och fasadarbeten, Tomelilla sn, AM, Helena Rosenberg 2012

Förkortningar:

AF- antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AM- antikvarisk medverkan
AU- arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt
FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD- murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning
PJ- projektrapport
VP- vårdplan
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD- byggn-ark-dokumentation
BMU- byggnadsminnesutredning

